

Masarykova Univerzita
Fakulta sociálních studií
obor Sociální Antropologie

"Distribuce a konzumace zboží a služeb v subsistenční ekonomii nepodléhá pravidlům volného trhu, ale řídí se svými vlastními zákony." Zhodnot' toto tvrzení a své argumenty ilustruj na příkladech.

Milan Halaščík

UČO: 415011

Distribúcia a konzumácia produktov a služieb sa odohráva vo všetkých kultúrach, no spôsob akým sa to odohráva a motivácia týchto činností je v rámci rozličných kultúr odlišná. To vysvetľuje pestrosť rôznych ekonomických systémov, ktoré majú svoje vlastné špecifiká a ktoré sú utvárané kultúrou, keďže ekonomická činnosť je jej súčasťou. V tejto práci poukážem na to, že ekonomické teórie ako teória voľného trhu, ktoré ponúkajú vysvetlenie ekonomického správania nemajú univerzálnu platnosť a nedajú sa aplikovať na spoločnosť ako celok, keďže toto správanie je v každej kultúre vykonávané inak a ekonomické zákony, ktoré platia pre jednu spoločnosť, v inej pod vplyvom kultúrnych odlišností platnosť mať nemusia. Tak substitučná ekonómia a distribúcia a konzumácia v nej majú vlastné zákony na ktorých fungujú a nepodliehajú pravidlám voľného trhu.

Na ekonomiku existujú dva základné pohľady. A to substantívny a formálny. Eriksen charakterizuje substantívny ako systematický a ktorý vníma ekonomiku ako výrobu, distribúciu a spotrebu hmotného a nehmotného tovaru v spoločnosti. Druhý formalistický sa sústreďuje na aktéra a ekonomiku vníma ako spôsoby, ktorými aktéri užívajú dostupné prostriedky k maximalizácii hodnoty.¹

Ekonomika v substantívnom zmysle sa zameriava na získanie a rozdeľovanie materiálnych produktov a služieb, ktoré uspokojujú biologické a sociálne potreby. Druhý význam je formálny prístup charakterizovaný ekonomizovaním. Obsahuje sadu pravidiel k maximalizácii zisku a minimalizovanie výdavkov a zaoberá sa cenovou a peňažnou teóriou.²

Maximalizácia hodnoty je typická pre kapitalistické systémy, ktoré sa riadia princípmi voľného trhu. V spoločnostiach, ktoré sa riadia substančnou ekonómiou je takáto maximalizácia vynechaná.

Sahlins tvrdí, že jednotlivci, ktorý maximalizujú hodnotu a pri svojom ekonomickom chovaní hľadajú najvýhodnejší pomer medzi nákladmi a výnosmi, sú typický pre kapitalistické spoločnosti. Vo spoločnosti, kde výrobnou jednotkou nie je jedinec, ale celá domácnosť, nemá samotný pojem ekonomicky činného jednotlivca žiadny význam. Sahlins vychádza z výsledku výskumu poľnohospodárskeho ekonóma Čajanova medzi ruskými roľníkmi a tvrdí, že roľníci nemaximalizujú zisk, ale namiesto toho pracujú len toľko, aby

---

¹ ERIKSEN : 2008, s.128

² DALTON, D. 1968 : Economic theory and primitive society. In LECLAIR, E; SCHNEIDER, H. Economical Anthropology, Stanford : Stanford Univerzity 1968, s.150.

prežili a vytvorili primerané prebytky. Ich činnosť spočíva v optimalizácii a nie v maximalizácii". Na to by "formalista" namietol, že tato skutočnosť je iba dôkazom toho, že roľník má iné ekonomické priority než napríklad burzový maklér, že maximalizuje iné hodnoty než príslušníci kapitalistickej spoločnosti, ale že to neznamená, že ich ekonomika funguje na kvalitatívne iných základoch. Dá sa teda tvrdiť, že i voľný čas môže byť "hodnotou", ktorú ide "maximalizovať".³

Aj voľný čas môže byť hodnotou ale sociálna organizácia v spoločnostiach ktoré sa riadia substituálnou ekonomikou má vlastné ekonomické zákonitosti, ktoré určujú hromadenie, distribúciu a konzumáciu statkov a riadia sa vlastnými motiváciami a nie maximálnym uspokojením potrieb pri čo najmenšom úsilí skrz dopyt a ponuku. Systém distribúcie a spotreby nie je založený na peniazoch, tržných mechanizmoch tvorby ceny.

Distribúcia výrobkov a služieb v substančnej ekonomii nepodlieha pravidlám voľného trhu, ktorý funguje v kapitalistickej spoločnosti relatívne krátky čas, ale riadi sa vlastnými princípmi ako reciprocitou, prerozdeľovaním, darmi, vzájomnou výmenou a svojim iným ekonomickým prístupom, v ktorom princípy voľného trhu nefungujú. Mnoho spoločností takto funguje.

Kari Polanyi vysvetlil historický prechod ku kapitalizmu a rozlišuje tri princípy obehu a formy distribúcie hmotných výrobkov a to reciprocitu, kde je hlavným princípom distribúcia v ekonomikách daru, napríklad v rovnostárskych spoločnostiach v Melanézii. Tieto spoločnosti sú do značnej miery integrované prostredníctvom princípu reciprocity. Teda vzájomných záväzkov vytvorených obdarovávaním. Ďalším princípom je prerozdeľovanie, kde ústredný aktér ako náčelník alebo štátna správa dostáva tovar od členov spoločnosti, ktorý následne prerozdeľuje. Potvrďuje to legitimitu vládcu a vytvára to záchrannú sociálnu sieť. Prerozdeľovanie je teda centralizované a dá sa popísať ako hierarchický princíp distribúcie. Treťou formou distribúcie je tržný princíp, ktorý je založený na zmluvnom vzťahu medzi obchodujúcimi stranami. Trh je anonymný a zahrňuje abstraktné pravidlá. Aj keď v moderných spoločnostiach prevláda tržný princíp, vo feudálnych spoločnostiach existujú prerozdelenia, v rovnostárskych spoločnostiach menšieho rozsahu zase reciprocita. V tejto schéme jedna forma distribúcie nevyklučuje inú. Vo väčšine spoločností pôsobí v rôznych situáciách a rôznych spoločenských oblastiach všetky tri formy

---

³ ERIKSEN : 2008, s. 218.

distribúcie, ale líšia sa svojim relatívnym významom. Polanyi tvrdí, že princípy distribúcie sa prispôsobujú tak, aby odpovedali rôznym typom spoločností.⁴

Distribúcia a spotreba sa v rôznych spoločnostiach odohrávajú inak. Trhová ekonomika môže existovať iba v trhovej spoločnosti. Trhová ekonomika musí zahrňovať všetky elementy priemyslu vrátane práce, pôdy, peňazí, ale práca a pôda nie sú nič iné ako ľudské bytosti a okolie, ktoré ich obklopuje. Zahrnúť ich do trhového mechanizmu znamená podriaadiť fungovanie spoločnosti zákonom trhu.⁵

Dôležitý predpoklad fungovania voľného trhu sú peniaze. Mnoho spoločností peniaze nepoznajú a distribúcia a spotreba v nich sa neriadi trhovými mechanizmami. Trhová ekonomia je založená na existencii peňazí, ale väčšina takzvaných primitívnych spoločností žiadne peniaze ani nič im podobného nemá.

Konzumácia v substitučnej ekonomii sa taktiež riadi inými princípmi ako vo voľnom trhu. Spotrebu treba vnímať ako kultúrny systém a v každom kultúrnom systéme sa odohráva inak.

Ekonomika nepopisuje len spôsoby materiálneho prežitia. Eriksen vysvetľuje spotrebu zamyslením sa nad potravou. Uvažuje napríklad prečo obyvatelia severného Nórska v sedemdesiatich rokoch 20. storočia začali jesť krevety, ktoré až do tej doby považovali za nejedlé a používali je výhradne ako návnadu. Prečo mnohí obyvatelia Severnej Ameriky odmietajú jesť konské mäso? Tieto otázky ukazujú, že spotreba neznamená len uspokojovanie vroděných potrieb. Skrze kultúrne vymedzené uspokojovanie potreby, jedla, odevu a ďalších potrieb zdeľujú ostatným, akí sú. Teórie, ktoré sa obmedzujú na tvrdenie, že spotreba znamená racionálne uspokojovanie potrieb a nepýta sa, ako sú tieto potreby lokálne vnímané, nemôže vysvetliť, prečo niektorí ľudia dávajú prednosť modrým nohaviciam pred červenými.⁶

Rozdielne sú aj motivácie pri spotrebe, kde je jedinec pod určitým spoločenským tlakom vybrať si určitú vec a nie inú. Jednou z predpojatostí je vkus. Langusty sa dnes predávajú za kráľovské ceny, ale pred sto rokmi ich rybári vo štáte Maine vyhadzovali späť do mora ako nejedlý odpad. A taktiež existuje veľké množstvo nákupov, ktoré činíme preto, že vlastníctvo danej veci prináša spoločenskú prestíž. Je mercedes päť krát lepšie auto než to,

---

⁴ ERIKSEN : 2008, s. 226.

⁵ DALTON, D. 1968 : Economic theory and primitive society. In: ref.2. s. 146.

⁶ ERIKSEN : 2008, s. 219.

ktoré stojí pätinu jeho ceny? Ekonomický výber nie je záležitosťou chladnej, vypočítavej racionality, skôr zmiešané snahy o výhodnom nákupe a kultúrne ovplyvneného vkusu.⁷

Je potreba analyzovať kultúrne kategórie danej spoločnosti a nie v analýze racionálnej voľby a maximalizácie hodnoty. Rôzne kultúry považujú za vzácne a hodnotné niečo iné. Stačí ukázať, že ekonomika je sociálnym a kultúrnym produktom, a to sa dá previesť v moderných aj v tradičných spoločnostiach. Ekonomický systém moderných spoločností je obvykle považovaný za racionálny, oddelený od ostatných aspektov života spoločnosti a založený na nestranných tržných princípoch.⁸

Napríklad ako udáva Bronislaw Malinovsky, práca záhradníka kmeňa Trobriander nie je primárne vedená k uspokojovaniu jeho potrieb ale veľmi komplexnými súborom vplyvov, tradičných povinností, zvykov, vieru v magické sily, sociálne ambície. Chce byť považovaný za dobrého záhradkára a celkovo dobrého pracovníka a veľa jeho úsilia je venované z prospechového hľadiska za bezvýznamné.⁹

Ekonomický výber nie je záležitosťou racionality ako skôr zmiešanej snahy o výhodný nákup, kultúrne ovplyvneného vkusu a snahy o získanie sociálnej prestíže.

Kultúra vytvára typ ekonomického prostredia a povahu distribúcie a spotreby. V západnej spoločnosti sa niektorí ekonómovia často odvolávajú na voľný trh ako na nejaký riadiaci, univerzálny princíp, ktorý na základe ponuky a dopytu distribuuje vyprodukované výrobky a ponúkajúce služby, tým ktorý si ich môžu dovoliť a snažia sa svoje potreby uspokojiť v čo najväčšia miere s čo najmenším úsilím.

Západní ekonómovia často chápu ekonomiku ako činnosť, ktorá sa riadi vlastnými zákonmi a nie ako súčasť navzájom sa ovplyvňujúcich sociálnych procesov. Sú zameraní na prevládajúcu západnú kapitalistickú spoločnosť a skúmajú ju vo vlastných termínoch. Týmto zákonom o ekonomickom fungovaní a správaní sa snažia dávať univerzálnu platnosť, ale pri bližšom skúmaní iných spoločností zistíme, že tam neplatia, keďže tam funguje iná sociálna organizácia, iné vzťahy, motivácie a hodnoty a z toho vyplávajúce ekonomické vzťahy. Ekonomika je nedeliteľnou súčasťou spoločenskej kultúrnej jednoty. Ekonomické systémy a

---

⁷ MURPHY : 2006, s 137

⁸ ERIKSEN : 2008, s. 217.

⁹ MALINOWSKI, B. 1968 : Malinowski on the Kula. In: ref.2. s. 20.

ich pôsobenie ide plne pochopiť len vtedy, pokiaľ sa zameriame na ich vzájomné vzťahy s inými aspektmi kultúry a spoločnosti.¹⁰

Na vysvetlenie určitého ekonomického správania je potreba brať v úvahu súvisiace kultúrne faktory danej spoločnosti, ktoré určujú princípy ekonomického správania a ktoré sa menia na základe týchto odlišností. Preto princípy voľného trhu neplatia všeobecne ani v substitučnej ekonomii, ktorá sa riadi vlastnými princípmi.

---

¹⁰ ERIKSEN : 2008, s. 217.

Bibliografia:

ERIKSEN, T; Sociální a kulturní antropologie; Praha : Portál, 2008, s. 408.

LECLAIR, E, SCHNEIDER, H. Economical Anthropology, Stanford : Stanford Univerzity
1968, s. 523.

MURPHY, R; Úvod do kulturny a sociální antropologie, Praha : Slon, 2006, S. 268.